

ICOMOS
SWEDEN

International Council on
Monuments and Sites

Conseil International
des Monuments et des Sites

NYHETSBREV

September 2011

www.icomos.se

INNEHÅLL

Ordföranden har ordet	3
Aktuellt.....	5
Information angående generalassemblén	5
ISC20C söker nya medlemmar	5
ICOMOS inbjuder till ett seminarium om tillämpningen av KML	6
Rapporter från ICOMOS aktiviteter.....	7
Madriddokumentet - ISC20C: Reserapport Madrid juni 2011.....	7
ICOMOS yttranden och synpunkter	11
Yttrande över betänkandet (SOU 2011:31) Staten som fastighetsägare och hyresgäst	11
Världsarvet Drottningholm, Ekerövägen; Synpunkter på Trafikverkets komplettering av förstudie	15

Bilaga:

Approaches for the Conservation of Twentieth-Century Architectural Heritage - Madrid Document 2011

ICOMOS SWEDEN Nyhetsbrev nr. 3 2011

Redaktör: Malin Myrin

Kontakt: malin.myrin@icomos.se

Förstasidans foto: Utsikt över Madrid från Stadshusets takterrass, från ISC20C kommitténs möte i Madrid 12-17 juni 2011. Foto: Britt Wisth

Ordföranden har ordet

Jag vill verkligen hoppas att Ni har haft en skön och stärkande sommarferie. För mig har det varit väldigt mycket ICOMOS. Men vad är bättre än att kunna ägna sig åt sådant som känns angeläget, men att få göra arbetet i underbar skärgårdsmiljö med glittrande hav utanför fönstret och med goda vänner, barn och barnbarn som frekvent dragit mig från arbetet för fest och olika aktiviteter så att jag inte helt försvunnit för världen. Några av de brev och skrivelser som arbetet resulterat i är bifogat till detta nyhetsbrev.

Hur utredningen staten som fastighetsägare landar är avgörande viktigt. Att huvudprincipen blir att Statens fastighetsverk blir förvaltare av de ur nationellt perspektiv värdefullaste fastigheterna har ICOMOS Sverige tillstyrkt. Vi pekade på risken av att avgränsningen blir för snäv i urvalet av dessa och betonade därför vikten av hela miljöer. Vi förde fram nödvändigheten av ett internationellt perspektiv och av internationella kontakter i hanteringen av detta värdefulla fastighetsbestånd. Vi ifrågasatte att utredningen beskrev dessa fastigheter som en enbart negativ post i samhällsekonomin. Vi instämde i att den så kallade ”berättelsemodellen” är en bra grund för att allt framgent välja vilka fastigheter som staten ska äga som nationellt kulturarv men anmärkte på att kriteriet ”arkitektoniskt skapande i den internationella frontlinjen” inte alls fanns med som urvalskriterium.

När det gäller Drottningholm går arbetet vidare. ICOMOS agerande på europeisk nivå gav bra genomslag i press och TV och följdes av en lång rad av kontakter. Sedan dess har vi svarat på remisser angående dels Förbifart Stockholm respektive på Ekerövägen genom världsarvet samt skrivit till Unesco. Vi har nu alltmer fokuserat på vad texten i Världsarvskonventionen, enkelt uttryckt - varje stat ska göra sitt yttersta för att skydda sina världsarv, egentligen betyder. Vi ser de förbättringsåtgärder som föreslås av trafikverket som självklara åtgärder som borde genomförts för länge sedan. Även bortsett från detta kan vi inte hålla med om att de på något sätt kan uppväga skadorna på världsarv och skyddszon.

När vi skärskådar konventionstexten så finner vi att skada eller ej, mycket riktigt vill jag tillägga, inte ses som något absolut utan också ska bedömas utifrån den enskilda statens förutsättningar. Det innebär att argumenten för och emot och också möjligheten till alternativa lösningar och argumenten för och emot dessa måste ges mycket större plats i bedömningen än som verkar vara fallet. De verktyg som används för bedömningen bland annat ”Heritage Impact Assessment” tar ju heller inte fast på denna aspekt utan behandlar frågan som om det skulle vara möjligt att komma till ett objektivet resultat.

Att Sverige inte skulle kunna åstadkomma något bättre än det nu föreliggande förslaget om alla inblandade parter tog världsarvskonventionen på allvar känns helt enkelt inte trovärdigt. Verkligheten är att Världsarvskonventionen av många inte tas på allvar. Det handlar mer om turistintäkter än om universellt värde. Ett fall som detta visar ju också tydligt behovet av fristående organisationer som ICOMOS som kan ställa de kritiska frågorna när de myndigheter och också enskilda tjänstemän kommer i situationer då de inte kan agera.

Tyvärr så verkar det som om Världsarvskonventionen inte respekteras som den borde. På Svenska Unescorådets stora möte i våras noterade jag att den var den enda konvention som inte fick en egen presentation. På min fråga till ordföranden Inger Davidsson varför, fick jag till svar att den är ju så känd av alla ändå. Det gav orsak till ett intressant samtal.

Som en del i styrelsens strategiarbete för ökad genomslagskraft för våra frågor pågår diskussioner mellan mig, Henrik Lindblad och Hélène Swahn Garreau om att skapa en ”tankesmedja” inom

ICOMOS. Tanken är att som första steg komma överens om en svensk bearbetning av Venice Charter som med grundtanken i behåll är anpassad till dagens svenska förhållanden. En direkt svensk översättning finns som ni vet på vår hemsida. En annan del var mitt besök hos Ola Wetterbergs studenter i Göteborg. Det var verkligen inspirerande att få berätta om ICOMOS och få del av deras frågor.

Med anledning av den i vintras tillsatta utredningen om kulturminneslagen och av de brister som finns såväl när det gäller lagtexterna som när det gäller tillämpningen förbereder Thomas Adlercreutz och Gert Magnusson just nu ett seminarium i frågan.

Det är en stor sorg för mig att behöva meddela att vår styrelsemedlem Kjell Lundkvist har gått bort efter en lång tids sjukdom. Med Kjell Lundkvist har en engagerad, kunnig och kreativ yrkesman och god kamrat gått bort. In i det sista hjälpte han oss att med sin skarpa hjärna ge nya vinklar på problemen och ge värdefulla synpunkter på vårt arbete. Han lämnar ett stort tomrum efter sig och vi saknar honom verkligen.

Kerstin Westerlund Bjurström
Ordförande ICOMOS SWEDEN

Aktuellt

Information angående generalassemblén

ICOMOS 17:e generalförsamling kommer att hållas i Paris den 17 november till 2 december. Temat för årets symposium är ”*Kulturarvet som drivkraft*”.

Viktig information om tider och registrering samt program med mera finns tillgängligt på assembléns hemsida: www.icomos-paris2011.com/xvii-eme-assemblee-generale-icomos-2011

Resestipendier

Styrelsen har beslutat att bevilja Hélène Swahn Garreau och Cornelius Holtoft resestipendium om 3000 kr vardera för deltagande i generalassemblén i Paris.

ISC20C söker nya medlemmar

ICOMOS internationella vetenskapliga kommitté för att identifiera och bevara 1900-talets kulturarvmiljöer söker nya medlemmar!

Britt Wisth, Svenska ICOMOS representant i den internationella kommittén ISC20C, önskar på ordförandens, Sheridan Burkes, räkning uppmana medlemmar av Svenska ICOMOS som är intresserade av 1900-talets kulturarv att fundera på att ingå i gruppen.

Det finns olika slag av medlemmar i ISC20C. De nationella representanterna utgör ”*voting members*”. De utses av de nationella ICOMOS och antas efter noga granskning av kommitténs styrelse. Det finns också ”*Expert members*”, som utgörs av intresserade personer som själva anmäler intresse för medverkan och för detta medlemskap krävs att man har minst 10 års erfarenhet av arbete inom den aktuella sektorn. Om man inte har så lång erfarenhet men är intresserad av det sentida kulturarvet kan man vara ”*Associate member*”. Olika yrkeskategorier är välkomna, t.ex. arkitekter, antikvarier, konservatorer eller tekniker med speciell inriktning på kulturarv.

Expert members och *Associate members* blir medlemmar genom att meddela sitt intresse till kommitténs sekreterare Kyle Normandin. Man bör bifoga en kort cv, berätta något om sin verksamhet och förklara vilka meriter som gör att man är lämplig i ISC20C. Kyle finns i New York och nås på adressen knormandin@wje.com. Man skall alltså vara ICOMOS-medlem och medlemskapet i ISC20C medför ingen ytterligare kostnad.

ISC20C ägnar sig främst åt arkitektur och miljöer från 1900-talets senare hälft eller åtminstone fr.o.m. funktionalismen, modernismen eller efterkrigstiden, vilket allt har olika betydelse och tidsperiod i olika världsdelar. En gemensam nämnare är att objekten är ovanligt svåra att skydda. En stor aktion från kommittén var skrivelsen om Asplundbiblioteket 2009 och i år har kommittén utarbetat Madrid-dokumentet, som kan läsas härintill, som ger råd och anvisningar om hur man kan förhålla sig till vårt moderna kulturarv. Mer om ISC20C kan läsas på ICOMOS hemsida!

ICOMOS inbjuder till ett seminarium om tillämpningen av KML

- Den nya kulturminneslagen – vad bör den innehålla?

Regeringen tillsatte den 3 mars 2011 en utredning med uppgift att se över KML. Direktiven föregicks inte av någon märkbar diskussion och regeringsbeslutet har inte föranlett ens notiser i media. Fullt så i skymundan bör dock inte utredningsarbetet få bedrivas. Inte heller den nuvarande lagen från 1988 föregicks av någon egentlig systemdebatt, så det kan vara på tiden.

ICOMOS bjuder därför in inte bara sina medlemmar utan ledamöterna i riksdagens kulturutskott och alla andra intresserade att efter eget val delta i diskussionen eller bara lyssna. Vi tycker det är angeläget att politikerna uppmärksammar ett stort lagverk, även om det inte så ofta blåser kring det och motsättningarna mellan partierna är små.

Några frågor som kommer att tas upp är:

- *Kulturmiljön - en del av miljön.* Kulturminneslagen är dock inte alls kopplad till de två stora regelverk som styr utformningen av den fysiska miljön i Sverige: miljöbalken och plan- och bygglagen. Detta leder till problem, t.ex. när det gäller skyddet för de svenska världsarven och riksintressanta kulturmiljöer. Inte heller har miljöorganisationerna den roll som internationella regelverk föreskriver.
- *Fornlämningarna.* Utredningsdirektiven talar om att begreppen bör förenklas, men de viktiga bevarande- och kontrollfrågorna belyses inte.
- *Löseöre.* Kulturminneslagen föreskriver ett omfattande exportförbud. Systemet läcker som ett såll, men även i den mån det respekteras måste man efterlysa nyttan av att hålla kvar föremål i landet när regelsystemet inte i övrigt skyddar mot förvanskning, skingring och vanvård eller säkrar någon tillgänglighet. Förslag att åtminstone löseöre som hör till ett byggnadsminne bör kunna skyddas har lagts på hyllan.

Seminariet inleds av Thomas Adlercreutz, fastighetsjurist Fortifikationsverket och författare till kommentaren till KML, med en kort bakgrund: De ledande principerna i KML i ett historiskt och internationellt perspektiv. I övrigt blir det inledningsanföranden av Kerstin Westerlund, ordförande i ICOMOS Sverige, Agneta Åkerlund, länsantikvarie Uppsala län och ledamot av KVHAA, samt Jan-Mikael Bexhed, advokat och universitetslektor. Ytterligare någon inledare planeras, varefter följer fri diskussion.

Datum: Tisdagen den 15 november, 2011

Tid: 15.00 - 18.00

Plats: Riksantikvarieämbetets sessionssal, Storgatan 41, Stockholm

Välkomna!

Rapporter från ICOMOS aktiviteter

Madriddokumentet - ISC20C: Reserapport Madrid juni 2011

Planering för Madriddokumentet

Under flera år har den spanske representanten Fernando Espinosa de los Monteros planerat för ett ISC20C-möte i Madrid, förenat med en konferens. Under ISC20C-mötet i Dublin 2010 presenterades planerna och förslaget att utarbeta ett "Madrid Document" antogs. Det är ett stort arbete som ligger bakom ett sådant arrangemang, med förankring hos olika intressenter, bokning av lämpliga lokaler och inte minst finansiering.

Madriddokumentet föreslogs vara ett memento eller en handledning för hur man bör gå tillväga vid bevarande och hantering av det arkitektoniska kulturarvet från 1900-talet.

ISC20C möte i Madrid 12-17 juni 2011

I samverkan med ETSAM, Escuela Técnica Superior de Arquitectura i Madrid organiserades en konferens med temat "Approaches to Intervention on the 20th Century Architectural Heritage" som löpte parallellt med ISC20C kommitténs möten. Staden Madrid och flera sponsorer visade starkt stöd för arbetet.

Ett antal internationella representanter i ISC20C gruppen hade inbjudits att, på värdstadens bekostnad, resa till Madrid, delta i konferensen och i arbetet med dokumentet. Arbetet inleddes under våren med flera versioner av utkast som granskades. Förslag och motförslag ställdes, infall prövades och slutligen fanns ett officiellt förslag att arbeta vidare med på plats.

Deltagarna togs väl omhand, inkvarterades i en kulturhistorisk anläggning, La Residencia de Estudiantes från 1910, och bjöds att konferera i väl valda lokaler i modernistisk arkitektur från olika tider, vilket gav intressanta erfarenheter och uppslag till engagerad diskussion.

ISC20C-gruppen arbetade intensivt med utformningen av Madriddokumentet, som biläggs här. Det fanns de som ville ha det långt och utförligt medan andra, däribland jag själv, talade för att det borde vara så kort som möjligt, detta för att det skall ha en möjlighet att nå ut till så många som möjligt, även till dem som vanligen inte läser internationella anvisningstexter. Slutversionen offentliggjordes vid en officiell uppläsning i Madrids Stadshus med närvaro av bl.a. borgmästaren och kulturministern.

Konferensen

Av konferensens många föredrag var det några som gjorde starkare intryck och där vill jag särskilt nämna Alvaro Sisas presentation av hur han, som aldrig arkitekt, hanterat restaureringen av dels en sekelskiftesbyggnad, Café Noverno i Monte Vera, och dels en av sina egna villor med strandrestaurang från 1960-talet i Portugal. Hans mycket kloka slutsatser gick ut på att lära känna objektet ingående, att långsamt vänja sig vid byggnaden, lägga band på arkitektens naturliga ändringslusta, respektera de ursprungliga kvaliteterna, hellre rengöra och vårda än byta ut och slutligen finna mindre utsirade utrymmen där moderna tekniska tillägg kan göras. Han sade: "Vi skall akta oss för att ersätta halvgamla delar av god kvalitet med hastigt påhittade senare eller nutida delar, som är av sämre kvalitet".

En annan föredragshållare som imponerade var Ron van Oers, med stor erfarenhet av Unescos World Heritage arbete, som redogjorde, med exempel, för alla de regelverk och skyddsinstrument som redan finns och som även gäller det moderna kulturarvet.

Erfarenheter av arbetet och mötet

En viktig erfarenhet från konferensdagarna är kunskapen om att medvetenheten om vårt sentida, ”moderna” kulturarv är väldigt olika i olika länder, i olika instanser och bland olika personer. I många länder, däribland Sverige, Nederländerna och USA har man redan länge arbetat med frågan och t.ex. i Stockholm dokumenterat och klassificerat citybebyggelse fram till 1990 eller som i USA där forskningen kring efterkrigstidens byggmaterial är framstående. Lika uppenbart är det att man på andra platser ännu inte ens börjat fundera kring den sentida arkitekturen i termer av kulturvården och bevarande. Detta förklarar till en del att Madrid dokumentet blev ganska omfattande.

Ett annat lärorikt inslag var det tillfälle då kommitténs medlemmar genom ett ”Pecha Kucha” förfarande lyckades med konststycket att under kort tid ge varandra kvalificerad information om var och ens verksamhet. Pecha kucha går ut på att under max 10 minuter, med stöd av bilder, redogöra för aktuella projekt på hemorten, en knivig fråga eller egna pågående arbeten. Självt lyckades jag på den korta tiden redogöra för de avväganden som format utvecklingen av Vällingby Centrum, funktionsändringen av Bromma hangarområde och Slussenfrågan.

Samtliga deltagare uppskattade varmt denna generösa inbjudan av Madrid stad och det stora arbete som Fernando Espinosa med medarbetare hade lagt ner på möte och konferens.

Approaches for the Conservation of Twentieth-Century Architectural Heritage, Madrid Document 2011 har bilagts nyhetsbrevet.

Britt Wisth

Sammanträde i ISC20C kommittén. Sheridan Burke, ordf. vid bordets kortsida.

Residencia de Estudiantes, från 1910.

Trapphallen i ETSAM. Skolan byggd 1936.

Aulan i ETSAM.

Sammanträden skedde också i Caixa Forum vid Paseo del Prado, en "restaurering" av ett gammalt energiverk som väckte häftiga diskussioner. Som helhet en mycket spännande byggnad av idag men den blev inte godkänd som restaurering. Arkitekter: Herzog och de Meuron.

ICOMOS yttranden och synpunkter

Socialdepartementet
103 33 Stockholm

2011-07-26

Yttrande över betänkandet (SOU 2011:31) Staten som fastighetsägare och hyresgäst. (S2011/3851/SFÖ)

ICOMOS SWEDEN, den svenska nationalkommittén av International Council on Monuments and Sites, ICOMOS, vill framföra följande synpunkter med anledning av betänkandet. Den huvudprincip som föreslagits är att utgångspunkten för vilka fastigheter som staten skall äga skall gälla de som är särskilt betydelsefulla ur kulturhistoriskt synpunkt, som symboler eller för rikets säkerhet.

ICOMOS SWEDEN vill med detta yttrande tillföra ett omvärldsperspektiv och koncentrerar sig på frågan om den framtida förvaltningen av särskilt kulturhistoriskt betydelsefulla fastigheter.

Sammanfattning

ICOMOS SWEDEN stödjer utredningens förslag om att ur ett nationellt perspektiv särskilt kulturhistoriskt betydelsefulla fastigheter ägs av staten och att dessa normalt förvaltas av en myndighet, Statens fastighetsverk. ICOMOS vill betona nödvändigheten av internationella kontakter för att kunna göra relevanta jämförelser av bl a ekonomi och arbetssätt och för att utveckla kompetens och samarbete inte minst när det gäller levandegörande och utveckling av besöksmål.

ICOMOS SWEDEN anser att det finns en uppenbar risk i att avgränsningen av kulturbyggnader som skall förvaltas av Statens fastighetsverk blir för snäv. För att uppnå önskvärt resultat praktiskt och ekonomiskt bör förvaltningen inom en och samma juridiska fastighet inte splittras på flera huvudmän om inte särskilda skäl finns. Det krävs närvaro och engagemang och detta gäller såväl de praktiska frågorna som uthyrning och utveckling av besöksmål. För att kunna hålla samman anläggningar kan i enstaka fall undantag från principen om Statens fastighetsverk som förvaltare behöva göras. ICOMOS SWEDEN anser att de bidrag till samhällsekonomin som de fastigheter som det är fråga om bidrar med underskattas medvetet eller omedvetet. Bred internationell forskning visar betydande samhällsvinster som inte går att räkna hem i fastighetskalkylen. Detta gäller inte minst på sikt med tanke på de unikt orörda miljöer som finns i Sverige.

ICOMOS instämmer i att den sk ”berättelsemodellen” är en bra grund för att allt framgent välja vilka fastigheter som staten ska äga som nationellt kulturarv men finner det anmärkningsvärt att inte kriteriet ”arkitektoniskt skapande i den internationella frontlinjen” utgör grund för en berättelse. Likaså är det högst angeläget att en möjlighet öppnas för att det statliga innehavet i speciella fall av kulturfastigheter ska kunna kompletteras med byggnader eller anläggningar från en annan ägare än staten.

Sammanhållen förvaltning av kulturhistoriskt betydelsefulla miljöer

ICOMOS SWEDEN stödjer utredningens förslag att särskilt betydelsefulla fastigheter förvaltas av en myndighet med särskild kompetens för detta ur ett nationellt kulturhistoriskt perspektiv. Detta är som framhålls i förslaget viktigt med tanke på den speciella kunskap som underhåll och i förekommande fall olika restaureringsåtgärder kräver. Skydd mot brand och åverkan förbises ofta som viktig del i detta. I sammanhanget förtjänar det att påpekas att krav på detta normalt inte finns med i skyddsföreskrifterna för byggnadsminnen. Minst lika viktig är den särskilda kompetens som behövs när det gäller att hantera olika hyresgästkrav i relation till de begränsningar som fastigheternas kulturhistoriska värde ger eller för att nå den positiva utveckling av levandegörandet av detta

fastighetsbestånd som utredningen förutskickar. För att möjliggöra detta räcker sannolikt inte samarbete på lokal eller regional nivå. God kontakt med såväl nationella som internationella institutioner, företag och nätverk är en lika viktig förutsättning. Statens fastighetsverk bör självklart ha den bästa förutsättningen att klara av detta även om det kommer att kräva särskilda resurser särskilt i ett inledningsskede.

För snäv avgränsning av kulturfastigheter är en uppenbar risk

ICOMOS SWEDEN anser att det finns en uppenbar risk i att avgränsningen av vilka kulturbyggnader som ska förvaltas av Statens fastighetsverk blir för snäv. Detta understryks av att i utredningen begreppet fastighet inte används i dess juridiska betydelse, utan likaväl kan betyda enskilda byggnader eller grupper av byggnader oavsett om det i den juridiska fastigheten finns mark och flera andra byggnader. Tvärtom är det viktigt att utgå från statligt ägande av fastigheterna som helhet och i motsats till förslaget betrakta avvikelser från detta som undantag som särskilt måste övervägas. Skälen är flera.

Vid sidan av det grundläggande för förvaltningsuppgiften är rätt kompetens för en god byggnadsvård en viktig förutsättning så att förvaltningen inte splittras på många huvudmän. Det krävs närvaro, engagemang och grepp också om miljön mellan husen för att såväl bevarande och utveckling av fastigheterna som ekonomin skall bli den bästa. För att levandegöra en särskilt betydelsefull byggnad behöver fastighetsförvaltaren ofta förfoga över dess helhetsmiljö. Också för att klara av att nyttiggöra den på annat sätt krävs flexibilitet och möjlighet till större grepp.

Miljöer av särskild vikt att hålla samman

Som ovan nämnts ser ICOMOS SWEDEN en uppenbar risk i att det av statens ägda beståndet av kulturfastigheter i allt för hög grad, om utredningens förslag får gälla, kommer att bestå av enstaka byggnader eller för snävt avgränsade bebyggelseområden. Att förstå en slottsanläggning från stormaktstiden utan omgivande jordbrukslandskap med bruksbyggnader, gårdar torp, vägar e t c är mycket svårt om man på allvar vill att anläggningen ska motsvara och ge besökaren en bild av den berättelse som är skälet till att staten äger den. Samma gäller förstås alla typer av kulturhistoriskt betydelsefulla anläggningar vare sig vi talar om försvar, utbildning, kultur, industri eller dylikt. Vi frågar oss också varför inte kungsgårdsmarken alls nämns eller området väster om odlingsgränsen som ju i hög grad också är kulturfastigheter och till del världsarvet Lapponia.

För att av nämnda skäl kunna hålla samman anläggningar kan undantag från principen om Statens fastighetsverk som förvaltare behöva göras. I utredningen nämns marinbasen i världsarvet "Örlogstaden Karlskrona" som ett exempel där en lämplig lösning måste studeras vidare. De kulturhistoriskt mest värdefulla byggnaderna och anläggningarna utgör en integrerad del av marinbasen. Det kan också hävdas att dess fortsatta funktion som marinbas ökar dess kulturhistoriska värde. Samtidigt ger den skäl att ställa frågan om en förvaltare med större vana att foga in hyresgästkrav i en historisk kontext skulle kunnat hantera hyresgästkrav på nytillskott på ett mer adekvat sätt.

Ekonomisk nytta av kulturfastigheter underskattad i Sverige

ICOMOS SWEDEN anser att utredningen underskattar det ekonomiska värdet för Sverige som nation som kulturfastigheter av den dignitet som det här är fråga om representerar. De bidrag till samhällsekonomin som de bidrar med underskattas medvetet eller omedvetet. Internationellt pågår betydande forskning som utifrån olika aspekter belyser samhällsnyttan, inte minst ekonomiskt. Breda studier pågår såväl inom oberoende universitet och forskningsinstitut som inom med Statens fastighetsverk jämförbara fastighetsförvaltare som National Trust och English Heritage i Storbritannien. ICOMOS har insyn i och deltar med sådan forskning i "International Committee on Economics".

Självklart kan, som utredningen också pekar på, betydligt mycket mer än idag göras för att tillvarata denna stora ekonomiska potential som ligger i de fastigheter som tillhör de yppersta på nationell nivå i Sverige att utvecklas som besöksmål. Kulturhistoriskt värdefulla byggnader och anläggningar lockar

inte dock bara turister, utan även företag och attraktiv arbetskraft till dess närområde. De utgör ett socialt kitt och ger människor engagemang och inspiration.

ICOMOS SWEDEN vill dock särskilt poängtera vikten av att det, genom statligt ägande, säkerställs att det oskattbara värde som dessa kulturfastigheter äger inte förfuskas genom överutnyttjande. Vi får i vår iver att nå ut, berätta och finansiera inte glömma att vi i Sverige som en liten rest i det stora internationella sammanhanget äger en unik skatt i välbevarade autentiska miljöer särskilt interiört. Detta kommer, om det sköts väl, med tiden att bli allt mer uppenbart både för oss själva och för omvärlden och därmed en allt större tillgång.

Urvalsmetoden – berättelsemodellen

ICOMOS SWEDEN instämmer i att den så kallade ”berättelsemodellen” är en bra grund för att allt framgent välja vilka fastigheter som staten ska äga som nationellt kulturarv, dvs kulturfastigheter med det allra yppersta nationella värdet. Betoningen av det immateriella värdet är pedagogiskt och intresseväckande och gör att syftet med det statliga ägandet blir tydligt. Samtidigt får detta grepp inte förta det värde som ligger i själva bebyggelsen, ett värde som beskrivs med ord som arkitektur, hantverk, autenticitet osv. Att det arkitektoniska värdet förfuskas för att bättre passa verksamheten i byggnaden är mer regel än undantag trots att vi vet att dagens verksamhetsbehov oftast snabbt ändras över tiden och att dagens ombyggnadsiver oftast inte är ekologiskt hållbar.

ICOMOS SWEDEN finner det anmärkningsvärt att inte kriteriet ”arkitektoniskt skapande i den internationella frontlinjen” i sig utgör grund för en berättelse. Det må vara att den i vissa fall överlappar andra berättelser, som t ex världsarvet Drottningholm eller Stockholms slott. Ett självklart exempel på enastående arkitektur i frontlinjen är förvisso världsarvsarkitekten Gunnar Asplunds stadsbibliotek i Stockholm som bara var en hårsman från att byggas för med en stor kontorsbyggnad. Medvetandet om dess internationella betydelse hade inte nått vare sig beslutsfattare eller tjänstemän i Stockholm förrän ICOMOS agerade internationellt. Fallet är ett exempel på att det åtminstone i dagsläget alltför ofta inte räcker att förlita sig på den lagstiftning som finns.

Låt staten ta ansvar för nationella monument oavsett ägande

I tilläggsberättelsen ”Ekonomiskt liv och handelns förutsättningar” konstaterar fastighetsverket att möjligheten att illustrera de olika näringarna med statligt ägda fastigheter är bristfällig. Andra för den svenska nationens ansikte viktiga företeelser saknas helt, som ovan nämnda spjutspetsarkitektur. ICOMOS SWEDEN finner det högst angeläget att en möjlighet öppnas för att i speciella fall det statliga innehavet av kulturfastigheter ska kunna kompletteras med byggnader eller anläggningar som riskerar att skadas eller som behövs för helhetsbilden.

De byggnader och anläggningar som staten äger och som vi kallar ”nationellt kulturarv” utgör vårt ansikte utåt mot omvärlden. Också med den utgångspunkten är det viktigt att de ger en helhetsbild av vad som under tidens lopp åstadkommit i det svenska samhället oberoende av hur det hittills ägts.

Effektivitet i förvaltningen

ICOMOS SWEDEN ställer sig undrande till varför en annan statlig myndighet skall in och sammanställa nyckeltal. Varje professionell fastighetsägare använder nyckeltal för jämförbara fastigheter i sin styrning av verksamheten. Att jämföra de så speciella fastigheterna på nationell nivå skulle kräva ett orimligt antal parametrar och ändå inte ge tillräckligt underlag. Ett krav som däremot behöver ställas på fastighetsverket på grund av verksamhetens karaktär är att mycket långa planeringsscenarioer ska belysas och jämföras.

Slutord

ICOMOS SWEDEN stödjer utredningens förslag att ur ett nationellt perspektiv särskilt kulturhistoriskt betydelsefulla fastigheter ägs av staten och förvaltas av en myndighet, Statens fastighetsverk. Det är dock ICOMOS SWEDEN s bestämda mening att:

– vid överförandet av byggnader och mark man bör utgå från statligt ägande av hela den i juridisk mening aktuella fastigheten och i motsats till förslaget betrakta avvikelse från detta som undantag

- möjlighet till god kontakt och samarbete med internationella institutioner, företag och nätverk är nödvändigt för förvaltningen
- också de bidrag till samhällsekonomin som inte går att räkna hem för de aktuella fastigheterna uppmärksammas tydligare, de är en tillgång också ekonomiskt, inte en belastning.
- Sveriges i det stora internationella sammanhanget unika skatt av välbevarade autentiska interiörer ska uppmärksammas som tillgång för framtiden
- ”arkitektoniskt skapande i den internationella frontlinjen” ska utgöra grund för en egen berättelse
- möjlighet öppnas för att i speciella fall det statliga innehavet av kulturfastigheter skall kunna kompletteras med byggnader eller anläggningar från en annan ägare.

Kerstin Westerlund Bjurström
Ordförande ICOMOS SWEDEN

Kopia: Statens fastighetsverk, Riksantikvarieämbetet,

Världsarvet Drottningholm, Ekerövägen; Synpunkter på Trafikverkets komplettering av förstudie

Sammanfattning

ICOMOS SWEDEN ifrågasätter starkt att Sverige, i det aktuella fallet, världsarvet Drottningholm representerat av Trafikverket och Ekerö kommun, tar intentionen i världsarvskonventionen på allvar. Argumenten mot för världsarvet mer skonsamma lösningar räcker inte till för att hävda att Sverige, om förslaget genomförs, gör allt som Sverige förmår för att skydda världsarvets värden.

ICOMOS SWEDEN anser att den i förstudien föreslagna breddningen av Ekerövägen över broarna framför slottet, genom världsarvet och över Lovö är oacceptabel. Likaså oacceptabelt är att trafiken genom världsarvsområdet tillåts öka i den omfattning som skett sedan Drottningholm blev världsarv. Tvärt om bör de ytor som vägen beräknas ta i anspråk minskas när Förbifart Stockholm kan börja användas och Ekerö kommun får två nya förbindelser med Stockholm. Dimensionerna på Ekerövägen genom världsarvet och över broarna framför slottet är redan nu långt större än vad man förväntar sig av en väg i samband med ett världsarvsområde. Något allvarligt försök att komma till rätta med problemen har inte gjorts under de tjugo år som gått.

Den ökning till fyra filer i stället för dagens tre som föreslås i förslaget gör också att vägen kommer att upplevas än mer som en motorled. Det gäller inte minst på broarna vilkas hela utrymme mellan broräckena kommer att täckas av körbana. Det i relation till nuläget ännu mer brutala mötet med slottet går inte att trola bort med den typ av förbättringsåtgärder som utlovats. Det är självklart viktigt att de kommer till stånd. Det är dock ICOMOS SWEDEN:s bestämda mening att merparten är sådant som redan borde ingått som en naturlig del i väghållningen inom ett världsarv och dess skyddszon.

Ska förbifartens placering under Lovö i världsarvets skyddszon så nära slott och park kunna försvaras förutsätter det att de möjligheter den ger att avleda trafik från världsarvet tas till vara fullt ut så att vägbredd, trafikintensitet och ljudstörning kan minska i stället för att öka. Det är ICOMOS SWEDEN:s bestämda mening att minskning av vägbredden ska läggas fast i förstudien och vara ett villkor för att förbifarten ska komma till stånd. Om nödvändigt bör Ekerövägen förbehållas i princip enbart kollektivtrafik under högttrafik. På så sätt skulle världsarvet kunna bli ett kraftfullt argument för Förbifart Stockholm.

Delat världsarv med sedan utnämningen kraftigt ökad trafik

Redan dagens väg fungerar som en påtaglig barriär genom världsarvsområdet. Det är inte många besökare som förstår att kavaljersbyggnaderna och kungsladugården på andra sidan vägen ingår i världsarvsområdet, att de är viktiga delar av slottsanläggningen och helt nödvändiga för att förstå dess funktion. Dimensionerna på Ekerövägen genom världsarvet och över broarna framför slottet är redan nu långt större än vad man förväntar sig av en väg i samband med ett världsarvsområde. Sedan världsarvsutnämningen 1993 har trafiken tillåts öka och därmed ljudnivån. Något allvarligt försök att komma till rätta med problemen har inte gjorts.

Ljudet från trafiken är tidvis öronbedövande. Det ökar vägens barriärverkan och försämrar kraftigt upplevelsen av ett besök i parken. Inte ens i dess inre delar längst från trafiklederna går det att under normala besökstider att få en helgjuten känsla för hur parkmiljön var avsedd att avnjutas när den skapades. Inomhus är det inte mycket bättre. Det gäller alldeles särskilt för Drottningholmsteatern som bara ligger cirka hundra meter från vägbanan. Varje försök att under årens lopp få Trafikverk och Ekerökommun att inse innebörden med ett världsarv och att diskutera åtgärder har blivit resultatlösa. Den ökande trafiken genom världsarvet har betraktats som en kommunal rättighet. Allt för mycket

talat för att nu föreslagna breddning av vägbanan och ökning av antalet filer kommer ge ökad trafikintensitet även när förbifarten är färdigbyggd trots överenskommelse om motsatsen.

Förslag med vägmiljö utan hemorts rätt i ett världsarv

ICOMOS SWEDEN anser att den nu föreslagna breddningen av Ekerövägen över broarna framför slottet, genom världsarvet och över Lovö är helt oacceptabel. Än mer orimligt ter sig förslaget mot bakgrund av att Ekerö kommun får två nya anslutningar till fastlandet i och med att förbifarten blir verklighet om tio år.

I förslaget beskrivs breddningen av vägen som bara två meter. Två meter är inte en marginell förändring särskilt som vägen passerar så nära själva slottet och vissa passager är så trånga att det är svårt att förstå hur den rent fysiskt ska kunna åstadkommas. Tillsammans med den trafikökning som det ökade antalet filer ger möjlighet till riskerar störningen att bli än större.

Breddningen av vägen i sig är en sak. Den tar mer av parkyta i anspråk, ökar barriärverkan och ger möjlighet för ökad trafik. En lika viktig aspekt är det intryck som fyra i stället för tre filer ger. Vad innebär det t ex inte att i framtiden närma sig slottet på en fyrfilig väg i stället för som idag på en trefilig och på broar där bara vägbanan ryms innanför de befintliga broräckena? En fyrfilig väg ger helt enkelt mer intryck av motorväg än en trefilig. En bro vars hela bredd upptas av körbanor med gång och cykelbana på andra sidan räcket ger en helt annan upplevelse än en bro som rymmer såväl körbanor som gång och cykelbanor. Mötet med slottet blir brutalt, vilket inte går att trolla bort med den typ av förskönande åtgärder som ingår i förslaget. Möjligen men inte helt säkert går det att mildra effekten. De kan dock lika gärna få motsatt verkan.

Det enda rimliga är att Ekerövägen, för att bättre passa in i slottsparken, i det småskaliga historiskt viktiga odlingslandskapet och i mötet med slottet över broarna, omvandlas till en smalare väg. Det kan ske så fort som förbifarten kommer i funktion och öborna därmed får två nya möjligheter att nå omgivande stadsområden. Det i överenskommelsen allmänt hållna löftet om en analys av trafikflödena och eventuella åtgärder för att komma till rätta med eventuellt kvarstående problem för världsarvet räcker inte.

ICOMOS SWEDEN anser att det är viktigt att beslut om minskning av vägbredden förs in i förstudiens genomförandeplan. Om så krävs för att möjliggöra detta så måste åtgärder som t ex vägavgifter införas eller så måste vägen vara förbehållen kollektivtrafik och fordon med särskilda tillstånd åtminstone under högtrafik. Måste vägen breddas nu innan förbifarten färdigställts skall detta ske provisoriskt och beslutet om detta kombineras med ett beslut om minskad bredd när förbifarten färdigställts

Att ett resonemang om sänkt hastighet nu förs i förslagstexten är mycket bra. ICOMOS SWEDEN anser att högsta tillåtna hastighet bör vara 30 km i timmen. Det är viktigt att detta verkligen slås fast i förstudien och accepteras av alla parter, vilket inte är helt tydligt. Det finns t ex inte med i den överenskommelse som ligger till grund för förslaget. Likaså är tillförlitlig övervakning ett måste. Idag ligger frekvent överträdelserna mycket högt. Likaså självklart bra och nödvändigt att vägbanans höjdläge justeras liksom de andra förbättringsåtgärder som föreslås i ovan nämnda överenskommelse.

Minsta möjliga förbättringsåtgärder trots långvarig vanskötsel

Det är självklart viktigt att de förbättringsåtgärder som utlovas i förslaget kommer till stånd. Det är dock ICOMOS SWEDEN s bestämda mening att merparten av dessa är sådant som självklart redan borde ingått som en naturlig del i väghållningen inom ett världsarv och dess skyddszon under de snart tjugu år som gått sedan världsarvsutnämningen. Att samtidigt lansera dem som kompensation för skadan av breddad väg eller andra ingrepp i kulturlandskapet som förbifarten ger är inte trovärdigt. Skadan av en breddad mångfilig trafikled kan inte annat än marginellt kompenseras av vackrare asfalt, bättre anpassad belysning och skyltning, gångtunnlar et c eller löften om vård och levandegörande av historiska platser i landskapet. Samma gäller, som framförts i tidigare remissvar avseende arbetsplan

för förbifarten de skador som uppstår om förslaget genomförs att skära in förbifartens på- och avfarter med cirkulationsplatser in i Lovö s kulturlandskap.

Skapa ett positivt exempel i stället för accelererande skada. Ska förbifartens placering under Lovö i världsarvets skyddszon så nära slott och park kunna försvaras förutsätter det att de möjligheter den ger att avleda trafik från världsarvet tas till vara fullt ut säkerställs.

ICOMOS SWEDEN vill med tanke på den i vissa avseenden bifogade kritiken mot förbifarten föreslå att genom att kraftigt begränsa trafiken på Ekerövägen använda denna som positivt exempel på hur förbifarten skulle kunna fungera på ett positivt sätt när det gäller att avleda privattrafiktrafik från vissa andra radiella vägar in mot city.

Bristande respekt för Världsarvskonvention

Förbifarten i sig har självklart aktualiserat frågan om Drottningholm i fortsättningen kan få ha sin världsarvsstatus kvar om den blir verklighet. Även en tunnel ger som sagt betydande miljöpåverkan. Detta gäller i än högre grad om vägen genom världsarvet breddas. Enligt världsarvskonventionen ska varje stat göra allt som den förmår att säkerställa dess skydd, bevarande och överlämnande till kommande generationer“.

ICOMOS SWEDEN ifrågasätter starkt att Sverige, i det aktuella fallet Drottningholm representerat av Trafikverket och Ekerö kommun, om förslaget genomförs gör allt som Sverige förmår för att skydda världsarvets värden. Vore det inte rimligt att begränsa trafiken genom världsarvsområdet och de ytor som den tar i anspråk i stället för att tillåta den öka, mot bakgrund av att innevånarna på öarna får två nya förbindelser mot fastlandet, även om det skulle innebära att i princip endast kollektivtrafik tillåts på Ekerövägen genom världsarvsområdet under stor del av dygnet? Bara Ekerövägen i sig innebär dessutom redan idag väldigt mycket väg i relation till innevånarantalet i jämförelse med omgivande stockholmsförorter.

Är det ens acceptabelt att som Ekerö kommun gör expandera innan trafiksituationen är löst? Trots konsekvenserna för världsarvet planerar man enligt översiktsplanen för en ökning av befolkningen från 22 till 28 tusen invånare d vs mer än 25 % bara under de närmaste fem åren. Att befolkningen ska öka just på Ekerö med omgivande öar kan ju heller inte vara naturgivet. Det finns betydligt mer ändamålsenliga platser att bygga de många bostäder som Stockholm behöver än på dessa små öar utanför ett av Sveriges viktigaste världsarv.

Bristande intresse för världsarvet visar sig också i att Ekerö kommun för att överhuvudtaget acceptera förbifarten, genom hela processen har krävt att vägen genom världsarvsområdet och dess skyddszon ska breddas. Lika märkligt ter det sig att det nyligen presenterade förslaget till anslutningsramper till förbifarten är lokaliserade så att det förenklar för smittrafik från denna till Ekerövägen genom världsarvet och gör det mindre bekvämt för kommuninnevånarna att ta förbifarten i stället för Ekerövägen trots stora nackdelar för världsarvet med skyddszon. D vs man förordar en lösning som sannolikt i sig ökar behovet av en bredare Ekeröväg. I det förslag till lokalisering av avfarterna från förbifarten som nyligen varit ute på samråd har dessa dessutom inte ens placerats med tanke på att göra det mer bekvämt att ta förbifarten i stället för Ekerövägen.

Det är ICOMOS SWEDENS bestämda mening att det presenterade förslaget inte för med sig att – Sverige som stat gjort allt som den förmår att säkerställa världsarvets skydd, bevarande och överlämnande till kommande generationer“, med utgångspunkt från en objektiv värdering av argumenten för och emot.

Följande frågor kan vid prövning av bevarad världsarvsstatus komma att behöva ställas:

- är det nödvändigt med oregerad privattrafik alla dygnets timmar genom världsarv och skyddszon när det i och med förbifarten tillkommer två nya anslutningsvägar till Stockholms fastland?

-är det inte rimligt att förbifartens på- och avfartstunnlar lokaliseras så att de ger minsta möjliga trafik genom världsarvet och stör det så lite som möjligt i stället för tvärt om även om det något påverkar avfartstunnlarnas längd, ekonomin och var på Mäläröarna utbyggnad kan ske?

- är det överhuvudtaget inte viktigare att världsarvet och dess skyddszon fredas från för mycket trafik än att Ekerö kommun kan expandera när det ändå bara är fråga om ett ytters marginellt tillskott till Stockholms bostadsförsörjning?

Världsarvet Drottningholm och Lovö s kulturhistoriska landskap

Världsarvet Drottningholm är på grund av sitt utomordentliga universella värde uppfört på Unescos lista över världsarv som ett enastående exempel på en ensemble av arkitektur och landskap som också beskriver viktiga stadier i mänsklighetens historia. Drottningholm valdes bland många slottsanläggningar från samma tid på grund av dess autenticitet och äkthet i såväl detalj som helhet – ensemblen av byggnader, park och omgivande landskap.

Rekommendation

Det är ICOMOS SWEDEN s bestämda rekommendation till Trafikverket att för bevarad världsarvsstatus att som villkor för att förbifarten genomförs säkerställa att så fort som den kommer i funktion ska åtgärder vidtas så att:

- Ekerövägen genom världsarvet, över Lovö och över broarna omvandlas till en smalare väg anpassad till världsarvet och till det böljande småskaliga odlingslandskap som utgör dess skyddszon.

- hastigheten på motsvarande sträckor sänks drastiskt. 30 km i timmen är nödvändigt för att en påtaglig effekt ska uppnås.

Det är ICOMOS SWEDEN bestämda rekommendation till Trafikverket att för bevarad världsarvsstatus, trots att det för med sig viss begränsning för Ekerö kommun vad gäller lokalisering av planerad utbyggnad, något längre tunnlar för upp- respektive nerfarter och därmed någon procents högre kostnad för förbifartsprojektet, välja ett alternativ så att:

-de blir så bekvämt som möjligt för Ekeröborna att ta förbifarten och lockar så få som möjligt att köra Ekerövägen som smitväg genom världsarvsområdet till och från Stockholms centrum

-de stör världsarvsområde och dess skyddszon på Lovö så lite som möjligt

ICOMOS SWEDEN vill med tanke på den i vissa avseenden bifogade kritiken mot förbifarten föreslå att genom att kraftigt begränsa privatbilstrafiken på Ekerövägen åtminstone delar av dygnet och minska dess bredd använda denna som exempel på hur förbifarten kan fungera på ett positivt sätt när det gäller att avleda trafik in mot city.

För ICOMOS SWEDEN s styrelse

Kerstin Westerlund Bjurström
Ordförande ICOMOS SWEDEN

Kopia: Länsstyrelsen, Kommunförbundet, Statens fastighetsverk, Riksantikvarieämbetet, Ekerö kommun, Unesco, Svenska Unescorådet, Regionplanekontoret, Stockholms kommun

www.icomos.se

APPROACHES FOR THE CONSERVATION OF TWENTIETH-CENTURY ARCHITECTURAL HERITAGE, MADRID DOCUMENT 2011

Madrid, June 2011

PREAMBLE

The ICOMOS International Scientific Committee for Twentieth Century Heritage (ISC 20C) is developing guidelines for the conservation of heritage sites of the twentieth century during 2011–2012.

As a contribution to this debate, the International Conference "Intervention Approaches for the Twentieth-Century Architectural Heritage – CAH 20thC" adopted on 16 June 2011 the following text "Approaches for the Conservation of Twentieth-Century Architectural Heritage, **Madrid Document 2011**".

AIM OF THE DOCUMENT

The obligation to conserve the heritage of the twentieth century is as important as our duty to conserve the significant heritage of previous eras.

More than ever, the architectural heritage of this century is at risk from a lack of appreciation and care. Some has already been lost and more is in danger. It is a living heritage and it is essential to understand, define, interpret and manage it well for future generations.

The Madrid Document 2011 seeks to contribute to the appropriate and respectful handling of this important period of architectural heritage. While recognising existing heritage conservation documents, the Madrid Document also identifies many of the issues specifically involved in the conservation of architectural heritage. Yet while it specifically applies to architectural heritage in all its forms, many of its concepts may equally apply to other types of twentieth-century heritage.

The document is intended for all those involved in heritage conservation processes.

Explanatory notes are incorporated where necessary and a glossary of terms completes the document.

ADVANCE KNOWLEDGE, UNDERSTANDING AND SIGNIFICANCE

Article 1: Identify and assess cultural significance.

1.1: Use accepted heritage identification and assessment criteria.

The identification and assessment of the significance of twentieth-century architectural heritage should use accepted heritage criteria. The architectural heritage of this particular century (including all of its components) is a physical record of its time, place and use. Its cultural significance may rest in its tangible attributes, including physical location, design (for example, colour schemes), construction systems and technical equipment, fabric, aesthetic quality and use, and/or in its intangible values, including historic, social, scientific or spiritual associations, or creative genius.

1.2: Identify and assess the significance of interiors, fittings, associated furniture and art works.

To understand the architectural heritage of the twentieth century it is important to identify and assess all components of the heritage site, including interiors, fittings and associated art works.

1.3: Identify and assess the setting and associated landscapes.

To understand the contribution of context to the significance of a heritage site, its associated landscape and settingⁱ should be identified and assessed.ⁱⁱⁱ

For urban settlements, the different planning schemes and concepts relevant for each period and heritage site should be identified and their significance acknowledged.

1.4: Proactively develop inventories of the architectural heritage of the twentieth century.

The architectural heritage of the twentieth century needs to be proactively identified and assessed through systematic surveys and inventories, thorough research and studies by multidisciplinary teams, with protective conservation measures established by the responsible planning and heritage authorities.

1.5: Use comparative analysis to establish cultural significance.

When assessing the significance of the architectural heritage of the twentieth century, comparative heritage sites must be identified and assessed in order to be able to analyse and understand relative significance.

Article 2: Apply appropriate conservation planning methodology.

2.1: Maintain integrity by understanding significance before any intervention.

Adequate research, documentation and analysis of the historic fabric are needed to guide any change or intervention. The integrity of the architectural heritage of the twentieth century should not be impacted by unsympathetic interventions. This requires careful assessment of the extent to which the heritage site includes all the components necessary to express its significance and also to ensure the complete representation of the features and processes that contribute to this significance. Adverse impacts of development and/or neglect, including conjecture, should be avoided.

Understanding how cultural significance is manifest in the architectural heritage of the twentieth century, and how different attributes, values and components contribute to that significance, is essential in order to make appropriate decisions about its care, and the conservation of its authenticity and integrity. Buildings evolve over time and later alterations may have cultural significance. Different conservation approaches and methods may be necessary within one heritage site. The input of the original designer or builder should always be sought, where relevant.

2.2: Use a methodology that assesses cultural significance and provides policies to retain and respect it, prior to commencing work.

The methodology used to assess the significance of the architectural heritage of the twentieth century should follow a culturally appropriate conservation planning approach. This will include comprehensive historical research and significance analysis in the development of policies to conserve, manage and interpret the identified cultural significance. It is essential that such analysis be completed before works start to ensure that specific conservation policies are provided to guide development and change. Conservation Plans should be prepared. Regional heritage charters and site-specific conservation declarations may be developed.^{iv}

2.3: Establish limits of acceptable change.

For every conservation action, clear policies and guidelines should be established *before* starting any architectural intervention, so as to define the acceptable limits of change. A Conservation Plan should define the significant parts of the heritage site, the areas where interventions are possible, the optimum usage of the site and the conservation measures to be taken. It should consider the specific architectural principles and building technologies used in the twentieth century.

2.4: Use interdisciplinary expertise.

Conservation planning requires an interdisciplinary approach, considering all attributes and values of cultural significance. Specialists in modern conservation technology and material sciences may be required to undertake specific research and exchange of knowledge due to the use and proliferation of non-traditional materials and methods in twentieth-century architectural heritage.

2.5: Provide for maintenance planning.

It is important to plan for the regular preventive care and maintenance of these architectural heritage sites. Emergency stabilisation work may also be required. Continual and appropriate maintenance and periodic inspection is consistently the best conservation action for architectural heritage and reduces long-term repair costs. A Maintenance Plan will assist this process.

2.6: Identify responsible parties for conservation action.

It is important to identify the parties who are to be responsible and accountable for conservation actions for the architectural heritage of the twentieth century. These may include, but not be limited to, owners, heritage authorities, communities, local government and occupants.

2.7: Archive records and documentation.

When making changes to twentieth-century architectural heritage it is important to produce records of those changes for public archiving. Recording techniques may include photography, measured drawings, oral histories, laser scanning, 3D modeling and sampling, depending on the circumstances. Archival research is an important part of the conservation planning process.

For every intervention, the peculiarities of the heritage site and the measures taken should be documented appropriately. The documentation must record the state before, during and after the intervention. Such documentation should be kept in a secure place and in up-to-date replicable media. It will assist the presentation and interpretation of the site, thereby enhancing its understanding and enjoyment by users and visitors. Information acquired in the investigation of architectural heritage, as well as other inventories and documentation, should be made accessible to interested persons.

Article 3: Research the technical aspects of twentieth-century architectural heritage.

3.1: Research and develop specific repair methods appropriate to the unique building materials and construction techniques of the twentieth century.

Twentieth-century building materials and construction techniques may often differ from traditional materials and methods of the past. There is a need to research and develop specific repair methods appropriate to unique types of construction. Some aspects of the architectural heritage of the twentieth century, especially those created after the middle of the century, may present specific conservation challenges. This may be due to the use of new or experimental materials and construction methods, or simply due to a lack of specific professional experience in its repair. Original/significant materials or details should be recorded if they have to be removed, and representative samples should be stored.

Before any intervention, these materials should be carefully analysed and any visible and non-visible damage identified and understood. Some experimental materials may have a shorter life-span than traditional materials and need to be carefully analysed. Investigations into the condition and deterioration of materials are to be undertaken by suitably qualified professionals using non-destructive and carefully considered non-invasive methods. Limit destructive analysis to the absolute minimum. Careful investigation into the aging of materials of the twentieth century will be required.

3.2: The application of standard building codes needs flexible and innovative approaches to ensure appropriate heritage conservation solutions.

The application of standardised building codes (e.g. accessibility requirements, health and safety code requirements, fire-safety requirements, seismic retrofitting, and measures to improve energy efficiency) may need to be flexibly adapted to conserve cultural significance. Thorough analysis and negotiation with the relevant authorities should aim to avoid or minimise any adverse heritage impact. Each case should be judged on its individual merits.^v

MANAGE CHANGE TO CONSERVE CULTURAL SIGNIFICANCE

Article 4: Acknowledge and manage pressures for change, which are constant.

4.1: Whether as a result of human intervention, or environmental conditions, managing change is an essential part of the conservation process to maintain cultural significance, authenticity and integrity.

Conservation of authenticity and integrity is especially important in urban settlements where interventions may be necessary due to changes in everyday use, which may cumulatively impact cultural significance.

Article 5: Manage change sensitively.

5.1: Adopt a cautious approach to change.

Do only as much as is necessary and as little as possible. Any intervention should be cautious. The extent and depth of change should be minimised. Use proven methods of repair and avoid treatments that may cause damage to historic materials and cultural significance; repairs should be undertaken using the least invasive means possible. Changes should be as reversible as possible.

Discrete interventions can be introduced that improve the performance and functionality of a heritage site on condition that its cultural significance is not adversely impacted. When change of use is under consideration, care must be taken to find an appropriate reuse that conserves the cultural significance.

5.2: Assess the heritage impacts of proposed changes prior to works commencing and aim to mitigate any adverse impacts.

Before intervening in any heritage site its cultural significance needs to be assessed, and all components should be defined and their relationship and setting understood. The impact of the proposed change on the cultural significance of the heritage site must be thoroughly assessed. The sensitivity to change of every attribute and value must be analysed and its significance accounted for. Adverse impacts need to be avoided or mitigated so that cultural significance is conserved.

Article 6: Ensure a respectful approach to additions and interventions.

6.1: Additions need to respect the cultural significance of the heritage site.

In some cases, an intervention (such as a new addition) may be needed to ensure the sustainability of the heritage site. After careful analysis, new additions should be designed to respect the scale, siting, composition, proportion, structure, materials, texture and colour of the heritage site. These additions should be discernable as new, identifiable upon close inspection, but developed to work in harmony with the existing; complementing not competing.

6.2: New interventions should be designed to take into account the existing character, scale, form, siting, materials, colour, patina and detailing.

Careful analysis of surrounding buildings and sympathetic interpretation of their design may assist in providing appropriate design solutions. However, designing in context does not mean imitation.

Article 7: Respect the authenticity and integrity of the heritage site.

7.1: Interventions should enhance and sustain cultural significance.

Significant building elements must be repaired or restored, rather than reconstructed. Stabilising, consolidating and conserving significant elements are preferable to replacing them. Wherever possible, replacement materials should be matched like for like, but marked or dated to distinguish them.

Reconstruction of entirely lost heritage sites or of their important building elements is not an action of conservation and is not recommended. However, limited reconstruction, if supported by documentation, may contribute to the integrity and/or understanding of a heritage site.

7.2: Respect the value of significant layers of change and the patina of age.

The cultural significance of a heritage site as historic testimony is principally based on its original or significant material attributes and/or its intangible values which define its authenticity. However, the cultural significance of an original heritage site or of later interventions does not depend on their age alone. Later changes that have acquired their own cultural significance should be recognised and respected when making conservation decisions.

Age should be discernible through all the interventions and changes that have occurred over time, as well as in their patina. This principle is important for the majority of materials used in the twentieth century.

Contents, fixtures and fittings that contribute to cultural significance should always be retained on the heritage site where possible.^{vi}

ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY

Article 8: Give consideration to environmental sustainability.

8.1: Care must be taken to achieve an appropriate balance between environmental sustainability and the conservation of cultural significance.

Pressure for architectural heritage sites to become more energy efficient will increase over time. Cultural significance should not be adversely impacted by energy conservation measures.

Conservation should take into account contemporary approaches to environmental sustainability. Interventions to a heritage site should be executed with sustainable methods and support its development and management.^{vii} To achieve a practical and balanced solution, consultation with all stakeholders is needed to ensure sustainability of the heritage site. All possible options in terms of intervening, managing and interpreting the heritage site, its wider setting and its cultural significance must be retained for future generations.

INTERPRETATION AND COMMUNICATION

Article 9: Promote and celebrate twentieth-century architectural heritage with the wider community.

9.1: Presentation and Interpretation are essential parts of the conservation process.

Publish and distribute twentieth-century architectural heritage research and conservation plans, and promote events and projects wherever possible among the appropriate professions and broader community.

9.2: Communicate cultural significance broadly.

Engage with key audiences and stakeholders in dialogue that assists in the appreciation and understanding of twentieth-century heritage conservation.

9.3: Encourage and support professional educational programs to include twentieth-century heritage conservation.

Educational and professional training programs need to include the principles of conservation of twentieth-century heritage.^{viii}

GLOSSARY

Attributes include physical location, design (including colour schemes), construction systems and technical equipment, fabric, aesthetic quality and use.

Authenticity is the quality of a heritage site to express its cultural significance through its material attributes and intangible values in a truthful and credible manner. It depends on the type of cultural heritage site and its cultural context.

Components of a heritage site may include interiors, fittings, associated furniture and art works; setting and landscapes.

Conservation means all the processes of looking after a heritage site so as to retain its cultural significance.

Cultural significance means aesthetic, historic, scientific, social and/or spiritual value for past, present or future generations. Cultural significance is embodied in the heritage site itself, its setting, fabric, use, associations, meanings, records, related sites and related objects. Heritage sites may have a range of significances for different individuals or groups.

Intangible values may include historic, social, scientific or spiritual associations, or creative genius.

Integrity is a measure of the wholeness and intactness of the built heritage, its attributes and values. Examining the conditions of integrity therefore requires assessing the extent to which the property:

- a) Includes all components necessary to express its value;
- b) Ensures the complete representation of the features and processes which convey the property's significance;
- c) Suffers from adverse effects of development and/or neglect.

Intervention is change or adaptation including alteration and extension.

Maintenance means the continuous protective care of the fabric and setting of a heritage site, and is to be distinguished from repair.

Reversibility means that an intervention can essentially be undone without causing changes or alterations to the basic historical fabric. In most cases reversibility is not absolute.

ENDNOTES

ⁱ Relevant documents and charters include:

- The Venice Charter - International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter)1964
- The Florence Charter- Historic Gardens and Landscapes1981
- The Washington Charter- Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas 1987.
- The Eindhoven Statement – DOCOMOMO 1990.
- The Nara Document on Authenticity – 1994.
- The Burra Charter - The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance 1999.
- Principles for the Analysis, Conservation and Structural Restoration of Architectural Heritage – 2003.
- The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage – TICCIH 2003.
- Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas, ICOMOS 2005.
- World Heritage Convention: Operational Guidelines 2008.

ⁱⁱ Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas, ICOMOS 2005.

ⁱⁱⁱ Open-air spaces or green areas around and between architectural objects or in urban areas often represent components of an overall composition and of a historically intended spatial perception.

^{iv} For example, *Texto de Mexico 2011*, Moscow Declaration 2006.

---

^v In certain cases, the materials used for built sites of the twentieth century have a shorter life span than traditional materials. Lack of conservation action and knowledge of appropriate repair methods based on their material characteristics may mean they need more drastic interventions than traditional materials and they could also require additional intervention in the future.

^{vi} Their removal is unacceptable unless it is the sole means of ensuring their security and preservation. They should be returned where and when circumstances permit.

^{vii} United Nations World Commission on Environment and Development (WCED): "Brundtland Report". Our Common Future (1987), Oxford: Oxford University Press. ISBN 0-19-282080-X.

^{viii} UIA (international Union of Architects) Architectural Education Commission Reflection Group.